

UOT 338.12:338.34:330.36

DOI:10.30546/JIECM.2023.3.16.

ÖLKƏMİZDƏ QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARI DÖVRIYYƏSİNİN İNKİŞAFININ XALQ KAPİTALİZMİNİN FORMALAŞMASINA TƏSİRİ

¹Nicat Adil oğlu Nərimanov, ²Pünhan Qəşəm qızı Qələndərli,
³Nəcəf İsaq oğlu Sultanov

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Xülasə. Bu gün ölkəmizdə maliyyə dövriyyəsinin sürətlə formalaşması, iqtisadiyyat və hüquq sahəsində aparılan islahatlar prosesi bazar infrastrukturunun yaradılması nəticəsində mümkündür. Yeni dövr formalaşdırılan bazar infrastrukturunun ən əhəmiyyətli hissələrindən biri QKB-dir. Beynəlxalq təcrübədə QKB iqtisadiyyatın maliyyə ilə təmin olunmasında bank sahəsi və dövlətin büdcəsi ilə bərabər ən öndə gələn mühüm variantlarından biridir. QKB maliyyə kapitalının səfərbər olunmasına marağı artırmaqla maliyyə resurslarının iqtisadiyyatın başqa-başqa sferaları və sahələri arasındakı perspektivli (gələcəyə yönəlmiş) və rentabelli formada, dinamik şəkildə inkişafda olmuş istehsalların xeyrinə təkrarən bölüşdürülməsini təmin etməkdədir.

Açar sözlər: qiymətli kağızlar bazarı dövriyyəsinin inkişafı, kapital qoyuluşu

Giriş. İlk olaraq da QKB dövriyyəsinin yaranması iqtisadiyyat və hüquq sahəsində aparılan islahatların və bazar infrastrukturunun təşkil olunması sayəsində mümkündür. Investisiya (kapital qoyuluşu) və yığımın fərqli şəxslər tərəfindən reallaşdırıldığı bir dövrdə yaşayırıq ki, yığımların investisiyaya çevrilməsini reallaşdıran sabit bir mexanizmin yaranması dövrümüzün aktual məsələsinə çevrilir.

Əsas olaraq da, onu vurğulamaq yerinə düşərdi ki, QKB-yə daxil olan tərkib hissələri bu mexanizmin vəzifəsini reallaşdırmaqla yanaşı iqtisadiyyatın fəaliyyət tərəfləri arasında qarışıqlıq kapital resurslarının effektiv formada yenidən bölüşdürülməsini təmin etməkdədir. Hazırda olan islahatların aparıldığı mühitdə maliyyə dövriyyəsinin ümumi seqmentlərinin inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi məsələsi olduqca mühüm yer tutmaqdadır. Buda ki, öz növbəsində maliyyə dövriyyəsinin bank sahəsilə yanaşı formada iqtisadiyyatda pul axınlarının ötürücüsü vəzifəsində bu günkü, sektorun canlanıb inkişafında əhəmiyyətli rol almasından irəli gəlir [2].

Ən əsas da ölkəmizdə neft sektorunda birləşmiş gəlirlərin başqa neft sektorlarına yönləndirilməsi probleminin mövcudluğu respublikamızın maliyyə dövriyyəsinin inkişaf edib yüksəlməsinə xüsusi şəkildə önəm verilməsini ön plana çıxarır.

Onu da qeyd etmək olar ki, mövcud bazar iqtisadiyyatı və bazar iqtisadi sahəsinə keçid şəraitində yaşayan dövlətlərdə, eləcə də ölkəmizdə iqtisadiyyatın önünədə duran əsas öhdəliklərdən biri də qarışıqlıq borc problemlərinin, eləcə də, müəssisə və təşkilatlar arasında ödəmələr məsələsinin həll olunmasıdır. Çünki, qarışıqlıq şəkildə borc probleminin mövcudluğu özü ilə yanaşı yeni-yeni dövrü problemlər də gətirir. əsas müəssisə, təşkilat vergiləri ödəyə bilmir, bu halda mal alıcıları (müşətilər) aldıqları mala görə vergi borclarını ödəmirlər. Bu hal isə dövlətə öz növbəsində belə əks olunur; vergi daxilolmalarının yetərinə olmamasından büdcə planını yerinə yetirməkdə çətinlik çəkirlər və iqtisadiyyatın bəzi istiqamətlərinə dövlət yardımında gecikmələr olur və yaxud bir sözlə yardım kəsilir. Bütün bu olanlar isə ümumilikdə iqtisadi sferaya öz təsir gücünü göstərir və dövlətin həm siyasi, həm iqtisadi, həm də digər sahələr üzrə də gücü zəifləyir. Dövrümüzdə bu məsələlərin həll olunmasının mümkün həlli yolları barədə dövlət müəssisə və dairələrində buna uyğun tədbirlər həyata keçirilir. Mövzunun aktuallığı: Ölkə bu məsələlərin həlli yolunda QKB dövriyyəsinin inkişafını məqsəduyğun hesab etmişdir. Sırf buna görə də, bu bazarın təşkil olunması eləcə də, ölkədə mövcud olan bu günkü iqtisadiyyatın inkişafına olduqca əhəmiyyətli şəkildə təsir göstərən həmin məsələlərin həllinə təsir edər

bilər, həm iqtisadi tərəflərin iqtisadi fəaliyyətə daha çox maraq göstərmələrinə və ondan səmərəli şəkildə işgüzar fəallığa cəlb edilmələrinə imkan verir. İndiki yeni dövrdə QKB dövryyəsinin iqtisadiyyat üçün də bu qədər əhəmiyyətli olmasına və dövlətin bu barədə irimiqyaslı islahat işləri aparmasına baxmayaraq, dövlətimizdə bu barədə hələ də məlumat qıtlığı vardır. Bütün bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, tədqiqat işinin mövzusu olduqca aktualdır.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqat işinin əsas məqsədi ölkəmizdə QKB-də baş qaldıran problemlər və onların inkişaf yollarının müəyyən edilməsidir.

Tədqiqat obyektı: Ölkəmizdə formalaşmış QKB və onun tərkib elementləri təşkil etməkdədir.

Tədqiqat metodları: İşin yazılmasında analiz - sintez, həmçinin induksiya – deduksiya metodlarından istifadə olunmuşdur. Analiz metodunda mövzu tam olaraq da götürülmüş daha sonra başlıqlara bölünərək ayrılıqda təhlil olunmuşdur. Sonra da sintez metodu ilə bu başlıqlar iqtisadi sistemdə toplanmışdır. İnduksiya metodu ilə iqtisadi faktlar yığılmış, sistemləşdirilmiş və araşdırılmışdır. Sonra isə deduksiya metodu vasitəsilə həmin toplanan faktlarla nəzəri nəticə, prinsiplər, başqa sözlə, əməli fəaliyyətlərə görə lazımı tövsiyələr müəyyənləşdirilmişdir.

MATERİALLAR VƏ MÜZAKİRƏLƏR

QKB-lər çox qədim tarixi dövrlərdəki bazarlarda qiymətli mədənlərin alqı- satqısı ilə başlanmış və bu dövrdəki vasitəçilərin dövryyəyə girməsi ilə genişlənərək, kredit vəsiqələri vasitəsilə ticarət sənədlərinin alınub satıldığı bir bazar olmuşdur. Bütün bu deyilənlərə görə - "birja" ifadəsini, Brugge şəhərində pul ticarətini özünə peşə halına gətirən Vander Bursenin ailəsinin adından meydana gəlmişdir (Belçika). Bu bazarlar əvvəlcə Avropada 1478-ci ildə Anvers şəhərində yaranmış, XVI əsrdə Amsterdamda, XVI əsrin axırına yaxın isə Lion və başqa fransız şəhərlərində də qurulmuşdur. Londonda, QKB-nin alqı-satqısının reallaşdığı bir bazar mövcud olmuşdur, ancaq onun başlanğıc tarixi dəqiq bilinmir. Ancaq 1771-ci ildə, qiymətli kağızların alqı-satqısı əməliyyatlarının reallaşdırıldığı, bir məkanın üstünə - "The Stock Exchange" (QKB birjası) lövhəsi asılmış, giriş pullu olmuş və bununla da ilk QKB qurulmuşdur. XVI əsrdə birja- London və Paris, XVII əsrdə Vyana, Berlin, XVIII əsrdə - Nyu York, XIX əsrdə - Roma, Brussel, Madrid, Milan, Tokio və İstanbulda birjalar qurulmuşdur [3].

QKB-lər təklif və istəyin qarşılandığı bir bazar olub, sərmayənin mülkiyyətini çox geniş xalq kütləsinə yayır, yığımlara hərəkət qazandırır, iqtisadiyyatda barometr vəzifəsini həyata keçirir, bazarda tək qiymətin təşkilini saxlayır, sənayedə struktural dəyişikliyi asanlaşdırır, bazarda təminat işlərini yerinə yetirir, ictimai uzlaşmanı saxlayır və bununla da, iqtisadisosial baxımdan çox önəmli bir yer təşkil etməkdədir.

1.QKB-lər yığımlara yüksək hərəkət qazandırır, qiymətli kağızlar təklif və istəyinin qarşılandığı alıcı və satıcıların alqı-satqı əməliyyatlarını reallaşdırdığı, şəxsi və qurumların iştirakçılarının da yer aldığı bazardır. QKB-lər investorlar, yığım sahibləri, bunlar adına olan əməliyyat aparən vasitəçi fərd və qurumlar, sadəcə QKB satışı ilə məşğul olanlar kimi dəyişkən mənfəət qruplarının ehtiyaclarını ən optimal şəkildə qarşılamaq məqsədi güdür. Bu cür, fond ehtiyacı olanlar və bu səbəbdən də, QKB ixrac etmək istəyən şirkətlər də FB-nı axtaranları sabit məkanda bir araya gətirən və gerçəkləşdirilən bütün əməliyyatlar iki tərəfdə mənfəət əldə etməkdədir. Bununla da, fonda ehtiyacı olan şirkətlər QKB ixrac edərək daha ucuz yollu fond əldə etdikləri kimi, xeyli yığımları olub bundan istifadə etmək istəyənlər də ən uyğun və ən yüksək gəliri özündə saxlamağı planlı şəkildə dəyərləndirmə imkanı əldə etməkdədir. Deyilənlərdən görüldüyü kimi, QKB-lər qiymətli kağızların lazımı anda pula çevrilməsini, yəni ki, likvid durumuna gəlməsində vasitəçilik rolunu öz üzərinə götürür. Bu xüsusiyyəti ilə də bazarda əməliyyat görə bütün bazar iştirakçıları fayda əldə etmiş olur. Qısa şəkildə desək, QKB-ləri bu bazarlarda yer alan investorların likvid ehtiyacını tam qarşılıyır və fond çoxluğu olan şəxslərin bu fondları səmərəli və sürətli bir formada dəyərləndirərək yatırıma (investisiyaya) dönüştürülməsinə imkan verir [4].

2. Bu birjanın bir başqa önəmli funksiyası da ondan ibarətdir ki, sərmayənin mülkiyyətini çox geniş xalq kütləsinə yayır, şirkətlər qiymətli kağızları FB-dakı listinqdən keçirmək yolu ilə, şirkətin yerli və beynəlxalq səviyyədə tanıtımına imkan verir. Bundan əlavə şirkətlər öz sahələrində bacarıqlı olmaq sayəsində, bazarın bu mühitindən daha da faydalanaraq çıxardıqları qiymətli kağızlarını asanlıqla bazarlara apara bilirlər. Ümumiyyətlə, QKB orta sinfin təşkilinə və güclənməsinə təsir etməkdədir. İnkişaf etmiş ölkələrdəki (İEO) xalq kapitalizmi bu şəkildə gerçəkləşmişdir.

3. FB-da yüzlərcə istiqraz və aksiya funksiyalaşdıqından, bunların da qiymətləri bir anda yayımlanır. Qiymətli kağızları emissiya edən şirkətlər, davamlı dəyərləndirmə və imtahan altında olurlar. Beləliklə də, mikrobazada ölkənin barometri rolunu görürlər. Qiymətli kağızlara olan tələb və təkliflərə görə qiymət hərəkətləri davamlı olaraq da dəyişir. Ancaq qiymətli kağızların məzənnəsinə təsir edən təməl faktor, onları ixrac edən şirkətlərin maliyyə strukturlarındakı mənfəət və güclülük durumlarıdır. Bu şirkətlərin nümayiş etdirdiyi yüksək performans, qiymətli kağızlara olan istəyi artırdığından, son nəticədə qiymətlər də artır. Bütün bu göstəricilər şirkət səhmdarları üçün də çox faydalı və yararlıdır. Həmçinin, səhmlərin orta performansını əks etdirən indeks ölkənin ümumi şəkildə iqtisadi durumu barəsində məlumat verir və bundan da istifadə olunaraq gələcəyə yönəlmiş proqramlar hazırlamaq mümkün olur. Hansısa bir şirkətin QKB-də dəyər itirməsi və yaxud qazanması, şirkətin performans və etibarlılığının ən önəmli göstəricisidir. Bundan başqa, həmçinin şirkətlərin bacarıq və qabiliyyət dərəcələrini də müqayisə etmək mümkün olur.

4. Şirkətin maliyyə gücünün azalması nəticəsində, eyni istiqamətdə fəaliyyət göstərən başqa şirkətlərin də bu şirkətə aid olan səhmlərini cəmləşdirmə və yaxud ələ keçirmə (takeover) formasındakı əməliyyatları çox xırda şirkətlərin yox olmasının da qarşısını almaqdadır.

5. Bütün satıcı və alıcıların QKB-da rastlaşması qiymətli kağızların konkret olaraq müəyyən olunmuş bir satış və alış qiymətinin əmələ gəlməsini təmin edə bilməkdədir. Bildiyimiz kimi, konkret bir qiymət tam rəqabət olan bazarlarda əmələ gəlir. Birja bülletenləri yolu ilə dünyanın və ölkənin hər tərəfinə bazarda müəyyən edilmiş qiymət vərəqi göndərilir. Bu üsulla QKB ilə maraqlananlar üçün qiymətdə aldanma hadisələrinin qarşısı da alınır.

6. Təşkilatlandırılmış QKB-da istənilən firmanın öz aksiyasını sata bilməsi mümkün deyildir. Listinq prosesindən keçə bilmələrini təmin etmək üçün QKB üzrə komitənin müəyyənləşdirdiyi şərtləri yerinə yetirə bilmək kimi məcburiyyəti vardır. Beləliklə də, fond birjasında qiymətli kağızların alışı və satışı ilə məşğul olan şəxslərə böyük təminat verilir.

7. QKB-ları sənayeçilərlə kiçik yığım sahibləri arasında körpü vəzifəsini həyata keçirir. QKB-larının kapital bazarına olan mənfəət təsiri:

1. QKB-lərin iri şirkətlərin lehinə fəaliyyət göstərməsinin nəticəsində kiçik şirkətlərin iri və məşhur firmalara nisbətən maddi qaynaq tapması hədsiz çətindir.

2. Şirkətlərin yığım gücünün çox zəif olduğu ölkələrdə (ölkəmizdə bu siyahıya aiddir) sərmayə bazarları faydalanmır, yəni ki, yüksək gəlirli qrupların gəlir dərəcələri daha da yüksəlir.

3. Bütün şirkətlərin top menecerləri mənfəət, satış, dividend kimi məsələlərdə əldə etdikləri bilgiləri öz mənfəətləri üçün - "insider tradink" adı verilən əməliyyat proseslərində gerçəkləşdirə bilirlər (ölkəmizdə çek hadisəsi). Nümunə, 11 noyabr -2002- ci il tarixli "Vedomost" qəzetinin qeyd etdiyi xəbərə görə - "Fransız bankının - Societe Cenerale"nin özəlləşdirməsi istiqamətində, insayder məlumatın ticarəti üzrə də bir qrup biznesmenə qarşı dörd ildir ki, məhkəmə araşdırması davam etməkdədir".

Bəzi vəziyyətlərdə şirkətin iri həcmə sahib səhmdarları, firmanın finansal cədvəllərində dəyişikliklər etmək üsulu ilə, yəni ki, hər hansı şirkətin mənfəətini daha az göstərmək ilə, həmin firmanın qiymətli kağızlarının qiymətinin enməsinə yol açır və daha sonrasında isə bundan istifadə edərək mövcud şirkətin kağızlarını daha ucuz almaqla, nəticədə yüksək şəkildə qazanc fürsətinə nail olurlar.

Ölkədə QKB dövriyyəsinin inkişafına müxtəlif amillər öz təsirini göstərə bilməkdədir. Bunlardan birincisi, dövlət bazarındakı qarşılıqlı münasibətlərin inkişafı ilə əlaqədardır. Ölkədə iqtisadi qərarların qəbulu mexanizminin inkişafı və qeyri-mərkəzləşdirilmiş qərara gəlmək ənənələrinin

formalaşması QKB-nın inkişafına ciddi formada təsir etməkdədir. Ölkədə kapitalın mərkəzləşdirildiyi və mülkiyyətin strukturunda iri sahibkarların üstünlük təşkil etdiyi şəraitdə QKB dövriyyəsinin inkişaf imkanları məhdud ola bilməkdədir. Bura həmçinin dövlətdə fəaliyyətdə olan şirkətlərin ölçüsü də təsir etməkdədir. Ölçüçə kiçik və orta firmalar nisbətən kiçik sayda payçılara məxsus olmaqdadır. Belə şirkətlərin ictimaiyyət üçün də maliyyə hesabatlarının və digər məlumatın açıqlanmasına dair öhdəlikləri məhdud olur. QKB dövriyyəsinin inkişafına ölkədə formalaşmış ənənələr də əhəmiyyətli formada təsirini göstərir. Belə ki, nisbətən qapalı mülkiyyətə üstünlük verən, şərik fəaliyyətə üstünlük verilməyən cəmiyyətlərdə QKB çox zəif inkişaf etməkdədir. Bank sahəsindən fərqli olaraq da QKB-nın fəaliyyətini reallaşdıran infrastruktur nisbətən mürəkkəb və çoxsahəli ola bilməkdədir. Bu, qiymətli kağızların uçotunu, köçürülməsini, onlara və onları buraxan emitentlərə xüsusi şəkildə istəklərin müəyyən edilməsini və bazar iştirakçılarının bu istəklərə riayət etməsinə nəzarəti həyata keçirməyi və s. tələb edir. Belə halda məlumatın açıqlanmasının əhəmiyyəti böyükdür. Bu səbəbdən də, QKB-nın inkişafının vacib şərtlərindən biri də qiymətli kağızları buraxan emitentlərin özlərinə dair məlumatı açıqlamalarının aydın qaydalarının olmasıdır [5].

QKB-nın inkişafı şirkətlərin iri layihələri maliyyələşdirmələri üçün həm xüsusi, həm də borc vəsaitlərini cəlb etmələri məqsədilə çox geniş imkanlar verir. Bu cür şəraitdə, firmalar xüsusi şəkildə vəsaitlərlə borc vəsaitlərinin optimal nisbətini seçmək imkanı əldə etməkdədirlər. Eləcə də, qiymətli kağızların dəyəri qiymətli kağızların emitenti ilə bağlı məlumat əsasında formalaşmaqdadır. Belə halda, QKB-nın inkişaf resurslarının daha da səmərəli bölgüsünə və səmərəli investisiya (kapital qoyuluşu) qərarlarının verilməsinə səbəb olmaqdadır. Bu amil QKB dövriyyəsinin bank sahəsinə nisbətən üstünlüyünü müəyyənləşdirir. Belə ki, QKB-da şirkətlərin məlumatı açıqlamaq zərurəti bu məlumatın yayılmasına və daha da səmərəli investisiya (kapital qoyuluşu) qərarlarının verilməsinə səbəb olur. Banklar isə məlumatı təkəz özləri alırlar və bu məlumat əsasında təkəz özləri qərar verirlər. Həmçinin, QKB şirkətlərin fəaliyyətinin səmərəliliyinə uyğun olaraq reaksiya verir, , real olaraq, şirkətlərin menecmenti üzərində nəzarət vəzifələrini də həyata keçirirlər.

Nəticələr

Ölkədə maliyyə bazarlarının inkişafı mövcud iqtisadi resursların səmərəli istifadəsinə səbəb olur. Maliyyə vasitəçiləri miqyasdan qənaət və ixtisaslaşma hesabına sövdələşmə xərclərini əhəmiyyətli şəkildə azaldır və kiçik vəsaitlərin bazara cəlb edilməsinə şərait yaradırlar. Bazarda likvid maliyyə alətlərinin formalaşması sövdələşmə xərclərini azaltmaqla maliyyənin alətləri vasitəsilə ticarətin reallaşdırma yeri və vaxtı ilə bağlı çətinlikləri aradan qaldırır. Likvid kapital dövriyyəsinin mövcudluğu sərbəst pul vəsaitlərinə malik iqtisadi subyektlərə asan satıla bilən səhm, istiqraz və s. kimi maliyyə alətlərini almaqla qeyri-likvid istehsal obyektlərinə investisiya (kapital qoyuluşu) qoymağa imkan verir. Maliyyənin QKB-nın inkişaf prosesi isə məhdud iqtisadi resursları daha da gəlirli sahələrə yönəltməklə bağlı çevik qərar verə bilməyə görə də əlverişli şərait yarada bilməkdədir. Maliyyə bazarlarının funksiyalarına aşağıda qeyd olunanlar aiddir:

- Maliyyə bazarı miqyasına görə kiçik olan pul vəsaitlərini riskə meyilli olmayan iqtisadi agentlərdən sahibkarların lehinə ilk başdan bölgüsünü reallaşdırır;

- Maliyyə vasitəçiləri vacib resursların səfərbər edilmə xərclərini azaltmaqla investisiyanın həyata keçirilməsində mövsümü amillərin təsirini azaldır, coğrafi baxımdan (regionlar, şəhərlər və s. üzrə) və müxtəlif kateqoriyalı borcalanlar əsasında faiz dərəcələrindəki fərqləri aşağı salır və nəticədə, investisiya (kapital qoyuluşu) qoyuluşunu stimullaşdırır;

- Maliyyə institutları sənayeləşmə dövründə kapitalın ilkin ehtiyatının səmərəli bölgüsünü mümkün etməkdədir və texnoloji innovasiyaların formalaşmasına səbəb ola bilməkdədir.

Banklar öz risklərinə sərbəst vəsaitləri səfərbər edərək pul vəsaitlərinə ehtiyacı olanları kommersiya əsasında maliyyələşdirirlər. Bu maliyyələşmə mexanizminin mühüm üstünlüklərindən biri, bankların müştərilərlə uzunmüddətli münasibətlərinin formalaşması hesabına onların borcalanlar barəsində ətraflı məlumatlar əldə etməsinə səbəb olmasıdır. Bu baxımdan, bankların azad pul vəsaitlərinin

sahibləri ilə borcalanlar arasında vasitəçilik etməsi məlumat assimetriyasını azaldır. Həmçinin, banklarla müştərilərinin maliyyələşdirmə halında problemləri yarandıqda, faizlərin aşağı salınması və yaxud borcun restrukturizasiyasının həyata keçirilməsi asan olur. İnformasiyanın yığılması ilə əlaqəli peşəkar kadrların olması və bu işin təmərküzləşməsi fərdi borcverənlərə nisbətən bankların miqyasdan qənaət etmələrinə səbəb olur. Ölkədə bank sistemi sahəsinin inkişafı ticarəti asanlaşdırır, kiçik sərbəst vəsaitlərin banklar tərəfindən cəlb olunması bu vəsaitlərin yerləşdirilməsilə əlaqəli əmanətçilərin risklərini aşağı salır. Bununla yanaşı, bankların müştərilərlə nisbətən uzunmüddətli əməkdaşlığı nəticəsində və müştərilərə nisbətən iri kreditlər verdiyindən, bəzi hallarda (onların maliyyə vəziyyətlərinin pisləşdiyi halda) bu cür müştəriləri maliyyələşdirməkdə davam etməkdədirlər. Bu hal isə, resursların bölgüsünün səmərəliliyini azalda bilər. Həmçinin, bankların firmalarda korporativ idarəetmə səviyyəsinə təsiri QKB-yə baxanda aşağı olur. QKB-da isə şirkətlərin qiymətli kağızları ilə ticarət aparan xeyli sayda investisiya (kapital qoyuluşu) şirkətləri məlumatın yayılmasına və bununla da firma üzərində yüksək dərəcədə xarici nəzarətin təmin edilməsinə səbəb ola bilməkdədir. Həmçinin, QKB dövryyəsinin inkişafı şirkətlərin qovuşması və birləşməsinə asanlaşdırmaqla yerli iqtisadiyyatda miqyasdan qənaətə nail olmağa və iqtisadi səmərəliliyi artırmağa imkan yaradır [7].

Ölkədə QKB dövryyəsinin inkişafına müxtəlif amillər öz təsirini göstərə bilməkdədir. Bunlardan birincisi, dövlət bazarındaki qarşılıqlı münasibətlərin inkişafı ilə əlaqəlidir. Ölkədə iqtisadi qərarların qəbulu mexanizminin inkişafı və qeyri-mərkəzləşdirilmiş qərara gəlmək ənənələrinin formalaşması QKB-nın inkişafına ciddi formada təsir etməkdədir. Ölkədə kapitalın mərkəzləşdirildiyi və mülkiyyətin strukturunda iri sahibkarların üstünlük təşkil etdiyi şəraitdə QKB dövryyəsinin inkişaf imkanları məhdud ola bilməkdədir. Bura həmçinin dövlətdə fəaliyyətdə olan şirkətlərin ölçüsü də təsir etməkdədir.

QKB-nın inkişafı şirkətlərin iri layihələri maliyyələşdirmələri üçün də həm xüsusi, həm də borc vəsaitlərini cəlb etmələri məqsədilə də çox geniş imkanlar verir. Bu cür şəraitdə, firmalar xüsusi şəkildə vəsaitlərlə borc vəsaitlərinin optimal nisbətini seçmək imkanı əldə etməkdədirlər. Eləcə də, qiymətli kağızların dəyəri qiymətli kağızların emitenti ilə bağlı məlumat əsasında formalaşmaqdadır. Belə hal QKB-nın inkişaf resurslarının daha da səmərəli bölgüsünə və səmərəli investisiya (kapital qoyuluşu) qərarlarının verilməsinə səbəb olmaqdadır. Bu amil QKB dövryyəsinin bank sahəsinə nisbətən üstünlüyünü müəyyənləşdirir. Belə ki, QKB-da şirkətlərin məlumatı açıqlamaq zərurəti bu məlumatın yayılmasına və daha da səmərəli investisiya (kapital qoyuluşu) qərarlarının verilməsinə səbəb olur. Banklar isə məlumatı təkə özləri alırlar və bu məlumat əsasında təkə özləri qərar verirlər. Həmçinin, QKB şirkətlərin fəaliyyətinin səmərəliliyinə uyğun olaraq da reaksiya verir, , real olaraq da şirkətlərin menecmenti üzərində nəzarət vəzifələrini həyata keçirirlər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: QKB dövryyəsinin quruluşunun qiymətləndirilməsi müəyyən olunmuşdur; Azərbaycanda qeyri-neft sahəsi olan QKB dövryyəsinin inkişaf istiqamətləri müəyyən olunmuşdur. Tədqiqat işinin təhlili nəticəsində əldə edilən yeniliklərin tətbiq olunması Azərbaycanda QKB dövryyəsinin müəyyən edilməsində, həmçinin sahə quruluşunun qiymətləndirilməsi metodlarının tətbiq edilməsinə imkan yaradacaqdır.

Tədqiqat işinin tətbiqi əhəmiyyəti: Qiymətli kağızların sürətli inkişafı həmçinin QKB dövryyəsinin daxilində inkişafın sürətini yüksəldəcək, AR-nın dövlət büdcəsinin neftdən gələn gəlirlər hesabına formalaşdırılmasını aradan qaldıracaqdır.

ƏDƏBİYYAT

- 1.AR Vergi Məcəlləsi. Bakı, 2015
- 2.Agayev A.Q. “Dövlət büdcəsi və onun idarə edilməsi”. 2002
- 3.“Qiymətli kağızlar bazarı və fond birjalari haqqında”. AR Qanunu.24 noyabr 1992-ci il
- 4.“2011-2020-ci illərdə AR-da qiymətli kağızlar dövryyəsinin inkişafı” haqqında Dövlət Proqramı. 16 may 2011-ci il

- 5.Z.F. Məmmədov. “Beynəlxalq kredit-valyuta münasibətləri və xarici ölkələrin kredit-pul sistemi”. Bakı, 2008
- 6.M. Sadıxov, H. Bədəlov . “Maliyyə resursları və maliyyə bazarı”. Bakı, 2003
- 7.Z.F. Məmmədov. “Pul, kredit və banklar”. Bakı, 2006.
- 8.A.H. Abbasov. “Ölkəmizdə maliyyə dövriyyəsinin formalaşması və bazar iqtisadiyyatında kredit-maliyyə sistem sahəsinin problemləri”. Bakı, 2003
- Bağirov, M. Həsənli. “Maliyyə”. Bakı, 2011.

УДК 338.12:338.34:330.36**Влияние развития обращения рынка ценных бумаг в нашей стране на формирование национального капитализма**

¹Н. А.Нариманов, ²П. Г. Каландарлы,
³Н. И. Султанов

Резюме. В статье рассмотрены процесс быстрого формирования финансового оборота в нашей стране возможен в результате процесса реформ в области экономики и права, в результате создания рыночной инфраструктуры. Одной из важнейших частей формирующейся в новый период рыночной инфраструктуры является ГКБ. В мировом опыте ГКБ является одним из важнейших вариантов обеспечения экономики финансами, наряду с банковским сектором и государственным бюджетом. Повышая заинтересованность в мобилизации финансового капитала, ГКБ обеспечивает многократное распределение финансовых ресурсов между различными сферами и направлениями экономики в перспективной (перспективной) и прибыльной форме, в пользу динамично развивающихся производств.

Ключевые слова: развитие обращения на рынке ценных бумаг, капитальные вложения

UDC 338.12:338.34:330.36**The influence of the development of circulation of the securities market in our country on the formation of national capitalism**

²N. A. Narimanov, ²P. G. Qalandarli
³N. I. Sultanov

Summary. The article considers the process of rapid formation of financial turnover in our country is possible as a result of the process of reforms in the field of economics and law, as a result of the creation of a market infrastructure. One of the most important parts of the market infrastructure that is being formed in the new period is the GKB. In the world experience, the SCB is one of the most important options for providing the economy with finances, along with the banking sector and the state budget. Increasing interest in the mobilization of financial capital, the SCB ensures the multiple distribution of financial resources between various sectors and areas of the economy in a promising (promising) and profitable form, in favor of dynamically developing industries.

Key words: development of circulation in the securities market, capital investments

Redaksiyaya daxilolma: 09.10.2023

Çapa qəbul olunma: 15.12.2023

